

ECONOMIE

tijd om die blinde
muur te slechten

economie
=
puur geloof

Voor wie niet gelooft in geloven...
Lees 'Economie: een kwestie van geloven' van Julien Haffmans
organisatieadviseur
www.verkenningnieuwnederland.nl

Economie: een kwestie van geloven

Julien Haffmans, organisatieadviseur

In het laatste kwart van de 20ste eeuw veroverde een 19de-eeuws idee de hegemonie in de politieke economie. 'De onzichtbare hand', die ontstaat door de gelijktijdige werking van drie krachten – eigenbelang, competitie en vraag-en-aanbod – zou vanzelf zorgen voor gelijkmatige verdeling van welvaart over de (globaliserende) samenleving. Als markten zich maar vrij zouden kunnen ontplooien – dat wil zeggen: zonder monopolievorming, handelsbarrières en overheidssturing – zou de economie blijven groeien en de welvaart van ieder (mits hardwerkend) individu ook. Geïnspireerd door de Chicago School of Economics hebben bestuurders in het IMF, de EU, de WTO, de Republikeinse Partij, New Labour en onze eigen Paarse kabinetten zich aan de heroïsche taak gezet om de economische wereld te vormen naar dit sprookje.

Sprookje of schrikbeeld

Ook wij, gewone mensen, de zes miljard individuen die deze wereld telt, zijn verleid om in

dit sprookje te geloven. Bij dagelijkse keuzes laten we ons – als het zo uitkomt – leiden door allerlei premissen die in het straatje van Adam Smith passen: meer is beter, materiële zaken tellen, eigenbelang, korte termijn, 'na ons de zondvloed', het recht van de sterkste en the winner takes it all. Het idee dat alles geld kost is al zo ver gevorderd, dat je in een documentaire op Nieuw-Guinea een natuurvolk, gekleed in bosversierselen, kunt horen zeggen: 'als we ons bos niet verkopen, dan kunnen we het ziekenhuis niet betalen'. We zijn ook, met z'n zes miljarden, gaan geloven dat er niets te kiezen valt: de werking van de onzichtbare hand wordt door economen voorgesteld als een wetmatigheid, een gegeven. Zolang wij deze economen geloven zijn de premissen ook wetten, ze werken namelijk als selffulfilling prophecy's. Wat economen er niet bij vertellen is dat selffulfilling prophecy's alleen een wetmatig verloop kennen, zolang we er collectief in geloven; ze werken omdat we ze waarmaken.

De kracht van het geloof

De Smithiaanse premissen zijn door mensen gekozen aannames over wat waar is. Dat brengt ons bij het filosofische thema: wat is waarheid? De Stoïcijnen geloofden in diepere, algemeen geldende, onbewijsbare waarheden. De moderne wetenschap gaat ervan uit dat fundamentele waarheden wortelen in waarneembare feiten (empirie). De taalfilosofie vestigde aandacht op de onmogelijkheid om met taal eenduidige (ware) uitspraken te doen. De sociale wetenschappen stuiten op complexiteit: de vraag welke van de vele observeerbare feiten te beschouwen zijn als de onderliggende veroorzakers van alles. Het postmoderne begrip van waarheid maakt het premissen-fundament van de politieke economie – zacht gezegd – wankel.

Hoe is het mogelijk dat één universiteit, de Chicago School of Economics, nu net deze set premissen universeel geldig heeft verklaard? Hoe is het gelukt om Europeanen, Chinezen, en een natuervolk op Nieuw-Guinea te laten geloven in deze eenzijdige voorstelling van zaken? De keuze voor net deze premissen is immers alleen te verklaren vanuit historische toevalligheden, subjectieve voorkeuren en ideeënstrijd. Markant detail: de Chicago School of Economics heeft haar unieke collectie 19de- eeuwse economische geschriften, waarin veel alternatieve premissen voorgesteld en bediscussieerd worden, in de jaren '90 op de vrije antiquariaat-markt verkocht.

De kracht van het individu

Met empirisch bewijs voor de universele geldigheid van juist deze premissen van Adam Smith (hij deed daarnaast ook heel andere voorstellen) heeft het allemaal niet veel te maken. De empirie die we dagelijks in kranten lezen vertelt ons dat er, ondanks alle inspanning om vrije markten te creëren, geen macht is ontstaan die monopolievorming, handelsbarrières of overheidssturing meetbaar heeft weten terug te dringen. In plaats van welvaart, verspreidt schaarste zich nu gelijkmatig over de aarde. Als door een onzichtbare hand veroorzaakt zullen we straks allemáál moeten afzien van de geneugten van aardolie,

oerbossen, zeebanket, biodiversiteit, zoet water, pensioenen en frisse lucht. Gelukkig is, ondanks de vermarkting van alles en de individualisering van iedereen ook de mens complexer gebleken dan Smith stelde: velen laten zich (nog steeds) leiden door premissen als altruïsme, samenwerking en gastvrijheid.

Het voert te ver om in dit essay de ideeënstrijd uit de 19de eeuw samen te vatten. Wat we wel kunnen doen, is die grote variëteit aan ideeën weer eens overwegen. Welke alternatieven zijn, historisch gezien, al eens naar voren gebracht, en wat kunnen we daarmee in de 21ste eeuw? Ik maak hier een begin. Niet om u te overtuigen van de waarde of waarheid van de alternatieven die ik hier aandraag. Wel om u te laten zien hoe eenvoudig het is om naar alternatieven te zoeken. Bepaal rustig zelf waar u in gelooft en voel u vrij om dat in de economische wereld waar te maken.

Vruchtgebruik of eigendom?

De premisse 'eigendom' bestaat al sinds Bijbelse tijden. Het ontstaan schijnt samen te hangen met het ontstaan van paternalistische samenlevingen, waarin vaders zeker wilden stellen dat hun bezit in handen zou komen van hun biologische nageslacht. Eigendom betekent het exclusieve recht van één individu op het vruchtgebruik van het bezit. Het is het recht om niet te hoeven delen. Daarmee hangt het recht samen om – als je dat verkiest – af te zien van het vruchtgebruik door je eigendom te verwaarlozen of te vernietigen. Er zijn alternatieven voor deze vorm van eigendomsrecht. Als alle bezit niet meer is dan tijdelijk vruchtgebruik – of, in navolging van Jürgen van der Heiden, gelijktijdig vruchtgebruik – dan wordt het bezit meer waard door het te delen. In deze gedachtegang is het logisch om als eis aan de vruchtgebruiker te verbinden dat de gebruiker het na gebruik tenminste in gelijke staat / met gelijke waarde teruggeeft aan de gemeenschap. Een variant op het eigendomsrecht wordt voorstelbaar, gebaseerd op de premissen dat bezit tijdelijk bruikleen is, en dat bronnen van welvaart gedeeld kunnen worden.

Privé- of collectief eigendom?

Wie bezit eigenlijk de publieke ruimte en alles wat daar door de jaren heen gebouwd is? Het land, irrigatie- en afwateringssysteem, gebouwen, waterleidingen, kabelnet, wegen, huizen? Aan wie moet de meeropbrengst van het vruchtgebruik hiervan eigenlijk toevallen? In de jaren '90 van de vorige eeuw zijn veel collectieve sectoren geprivatiseerd. Maar waarom eigenlijk? Woningcorporaties bijvoorbeeld, werden vanaf de 19de eeuw opgezet vanuit de premisse van collectief eigendom: verenigingen (leden/eigenaren), coöperaties (samenwerkende eigenaren) en stichtingen ("tot algemeen nut"). Tot op de dag van vandaag werken ze vanuit de premisse dat de opbrengst van collectief bezit toe kan vallen aan datzelfde collectief, met als alternatief voor het winstogmerk het doel om het collectief bezit in stand te houden en – zo nodig – te laten groeien. Door in deze premisse te geloven kwam welvaart en welzijn binnen bereik van mensen met weinig kapitaal. In 150 jaar is 30% van de Nederlandse bevolking door woningcorporaties behoorlijk gehuisvest. In de jaren '90 zijn we gaan morrelen aan de eigendomspremissie. Alle drie de vormen zijn gelijkgetrokken tot woningcorporaties (een soort stichting). Het idee dat huurders leden/eigenaren konden zijn, werd geschrapt. Als huurders nu eigenaar willen worden van hun woning, dan moeten ze deze van de corporatie kopen. Een corporatie kent geen aandeelhouders, en is ook niet verkoopbaar (ze kunnen wel met elkaar fuseren). De corporatie is eigenaar van de woning, maar niemand is meer eigenaar van de corporatie. De overheid zet corporatiebesturen met wetgeving aan tot ondernemerschap en projectontwikkeling. De bestuurders voelen zich ondernemer/eigenaar, spelen met het investeringsgeld en delen zichzelf een 'marktconforme' beloning toe.

Labor value of marktprijs?

Wat is een product of dienst eigenlijk waard? Welke prijs is een rechtvaardige prijs? Hierover is door 19-eeuwse economen lang en breed gediscussieerd. Er waren economen die voorstelden om de prijs door marktwerking te laten bepalen, en er waren economen die pleitten voor een prijs

gebaseerd op de hoeveelheid arbeidstijd die het kost om een product of dienst te leveren. Voorbeelden van beide manieren van prijsbepaling zijn alom tegenwoordig. De prijs van koffie houden we graag laag door de 'marktwerking' van het inkoopmonopolie van groothandelaren. Salarissen in de gezondheidszorg houden we graag egalitair met behulp van algemeen geldende uurprijzen voor de labour value van specialisten. Het lijstje alternatieven is veel langer te maken. Om u een idee te geven stip ik er hier nog enkele aan:

- BTW of 'Belasting Onttrokken Waarde'? (een idee van Eckart Wintzen);
- Vrij verkeer of Tol heffen? (tolpoortjes en importbruidentax?);
- Rente uitkeren op spaargeld, of rente heffen op spaargeld (bron: belangwekkende ervaringen in Brazilië met een alternatief geldsysteem);
- Prijsstelling vooraf of achteraf (Pay what you like);
- Rente heffen over leningen, of een taboe op rente? (islamitisch bankieren).
- Toezicht houden op, of grenzen stellen aan de financiële markten? (Staan we bij voorbeeld het herverzekereren van het risico van beleggingen nog steeds toe?).

Ik stel voor dat we ons in de 21ste eeuw niet langer laten sturen door economen die voor ons bepalen waar we in geloven. Wij – niet-economen – kunnen het economiedebat van de 19de eeuw nog eens dunnetjes over doen, om de premisse voor de 21ste eeuw te kiezen. De economie is immers een construct van premissen, die werken omdat we erin geloven, en omdat we ze collectief waarmaken. Al doende maken we samen de economie die we verdienen.

Over de auteur

Julien Hafmans (1962) houdt zich als organisatieadviseur bezig met samenwerkings- en besturingsvraagstukken. De economie als verzameling van self-fulfilling prophecies heeft al enige jaren haar aandacht.

Dit Essay maakt deel uit van het boek 'Verkenning Nieuw Nederland'.
Kijk voor meer essays en inspirerende ideeën om je heen en op:
www.verkenningnieuwenederland.nl
(Daar is het ook mogelijk een fysieke versie van het boek te bestellen)

In dit boek laten inspirerende denkers, groot en klein, zien waar volgens hen Nederland maatschappelijk beter kan. Ze dagen je uit om ook zelf aan de slag te gaan...

De toekomst is eigenlijk nog nooit een extrapolatie van het heden geweest. Morgen zal anders zijn dan gisteren, met andere wensen, andere uitdagingen en kansen. Terwijl we gewend zijn te denken in extrapolaties, zijn er in de samenleving altijd mensen die 'nieuwe dingen zien' of 'nieuwe dingen bedenken'. Zij ondernemen en gaan allianties aan, soms impulsief of omdat ze voelen dat het goed is. Soms om dat ze denken dat het roer voor hen 'nu om moet'. 'De geschiedenis kruipt niet, ze springt', zoals Taleb, hoogleraar Onzekerheidskunde het verwoordt. De gedachte om ons te baseren op het verleden is zo sterk, dat dit de kracht in de kiem smoort om initiatieven te ontplooiën die geen garantie kennen uit het verleden.

Nederland is mooi, sterk en rijk. Rijk aan mensen en rijk aan ideeën. Rijkdom is een voorrecht, maar wel iets dat je moet kunnen zien, waarderen en gebruiken. Want welke inventieve ideeën bevinden zich buiten het gebaande pad en zijn geestverruimend voor de discussies van vandaag? De uitdaging met het boek *Verkenning Nieuw Nederland*, is de verkenning naar dat wat we niet zien, dat wat niet direct opvalt, dat wat we pas zien als we heel goed kijken.

Colofon boek: Verkenning Nieuw Nederland

Tekst- en beeldredactie: Nathalie Lecina (IMI), Floor Jaspers (Floor Jaspers), Susan Bink (Tikimo)

Auteurs (in volgorde van verschijning): Adrian de Groot, Joost Zaat, Annemarie van Dalen, Bas Pastoor, Camiel Versluis, Margot Weijnen, Judith Schueler, Elsbeth Koek, Guido Enthoven, Menno Lammers, Laura Hornick, Julien Haffmans, Jurgan van der Heijden, Els Schopman, Klaartje Molthof, Marleen Sanders, Meike van de Linde, Jurriaan Cals, Floor Jaspers, Jeroen Fikkers, Hester van der Burg, Jan Turk, Marjorieke Glaudemans, Yung Lie, Floor Basten, Derk Jan Stobbelaar, Jet Proost.

Inspirerende tussenstukken: Jul Shakur, Daluca, Nantwan (gedichten)

Fotografie: In deze bundeling komen foto's voor. Deze foto's zijn door de fotografen direct beschikbaar gesteld of beschikbaar gemaakt via Flickr.com onder een Creative Commons Licentie. De Creative Commons Licenties zijn te vinden via de volgende links:

CC BY-SA 2.0: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/deed.en>

CC BY 2.0: <http://creativecommons.org/licenses/by/2.0/deed.en>

Een aantal foto's zijn bewerkt. Zowel de bewerkte als de onbewerkte foto's mogen verder verspreid worden onder hetzelfde license als de originele versie.

p.6: Nationaal Historisch Museum (CC BY-SA 2.0), p.8: M.J. Ambriola (CC BY-SA 2.0), p.21: Gionvanni / Giopuo (CC BY-SA 2.0), p.28 en p.29: FaceMePLS (CC BY 2.0), p.33: Richard Rutter/Clagnut (CC BY 2.0), p.44: Camiel Versluis, p. 49 boven: Marc Samsom (CC BY 2.0), p.49 onder: Geoffrey Magnan/Geoffrey M. (CC BY 2.0), p.54: DJ Hoogderdijk / Denkrahm (CC BY), p.78: Pete Birkinshaw / BinaryApe (CC BY 2.0) en Patrick Savalle (CC BY 2.0), p. 86: Susan Bink, p. 93: Tup Wanders / Tuppus (CC BY 2.0), p.95: Randy Aquilizan / irOcko (CC BY 2.0), p.97: Michael Coté/Cote (CC BY 2.0), p.97: Randy Aquilizan / irOcko (CC BY 2.0), p.107: H.L.I.T. (CC BY 2.0), p.110: Esther Westerveld / westher (CC BY 2.0), p.112: Guy Renard / Tusca Mendaharin (CC BY 2.0), p. 119: FaceMePLS (CC BY 2.0) met graffiti van Lastplak, p.127: Susan Bink, p. 155: Bert Kaufmann (CC BY 2.0), p.161: Bert Kaufmann (CC BY 2.0)

Logo en illustraties: Nathalie Lecina en Susan Bink

gedrukt door: Wöhrmann Printservice (www.WPS.nl)

ISBN 978-90-8570-970-1

© IMI, het copyright per essay berust bij de respectieve auteurs, 2012

